

La batalla dels elements. Fra Lluís de Flandes, caputxí, contra Benito Jerónimo Feijóo, benedictí

Rosa Planas

Centre de Documentació Ramon Llull

Universitat de Barcelona

rosa.planasf@hotmail.es

1. Els estudis lul·lians caputxins durant el segle XVIII

L'orde dels framenors caputxins aviat es distingí per la defensa del lul·lisme, potser per dues raons: per l'empremta franciscana que impregnava tota l'obra del Beat i perquè els caputxins, igual que Llull, tenien la missió de redreçar la cristiandat i convertir els infidels. D'aquesta adhesió al lul·lisme parlen els documents conservats a la Societat Arqueològica Lul·liana de Palma estudiats per Llorenç Pérez,¹ entre els quals un «Philosophiae cursus ad mentem doctoris M. Illuminati Beati Raymundi Lulli martiris» de *Dominico felanigiensi scribente capuchino*, obra de fra Manuel de Mallorca (1761-1793), també caputxí, que recull el curs de filosofia lul·liana que ell mateix impartia al convent de Palma. Després de la seva mort, el succeí fra Miquel de Petra, arquitecte del convent i de l'església de Palma, nebot de fra Juníper Serra. Un grup d'estudiants assistien a aquestes classes en el mateix convent caputxí, on també exercí de primer Lector fra Bernardí de Mallorca (†1777).

Els estudis lul·lians marcaren l'espiritualitat de l'orde caputxí, especialment a Mallorca, i també determinaren la manera d'encarar els nous corrents filosò-

---

Rebut el 15 de maig de 2014. Acceptat el 5 de juny de 2014. doi: 10.3306/STUDIALULLIANA.109.67 Rosa Planas. ISSN: 2340-4752.

¹ Llorenç Pérez Martínez, *Els fons manuscrits lul·lians de Mallorca* (Barcelona-Palma de Mallorca: UB, UIB, 2004), p. 93.

fics que arraconaven el lul·lisme cercant el seu definitiu estranyament acadèmic. Es respirava un ambient hostil amb episodis d'exaltació i de lluites, que aviat s'havien de convertir en persecució oberta sota el mandat del bisbe il·lustrat Juan Díaz de la Guerra. Dóna fe d'aquesta situació difícil la carta de fra Francesc de Santa Margarida,² datada a Perpinyà el 26 de juliol de 1763. Segons aquest caputxí seguidor del P. Fornés i del mateix Lluís de Flandes, el lul·lisme té dos enemics importants, els «dominicos o Españoles», i s'admira del fet que els qui haurien de defensar Llull fossin precisament els seus principals detractors. La carta conta que a Sardènia ensenyava lul·lisme amb molts deixebles un metge anomenat Pablo Pala i que, a Gènova, un petit grup estudiava l'Art, cosa que també s'esdevenia a França, especialment al Rosselló i Perpinyà, des d'on escrivia. La carta informa sobre Francesc de Copons, president del Consell de Perpinyà molt afeccionat al lul·lisme, que es considerava descendent del Beat a través del llinatge Boixadors. Un membre d'aquesta família barcelonina havia contribuït amb manuscrits originals a l'edició de Magúncia.

La carta de fra Francesc també es fa ressò de la polèmica mantinguda entre els lul·listes de l'època i Feijóo. Per tal de defensar la causa de Llull sol·licita que li siguin enviades les interpretacions de l'Art fetes per Salzinger o, en cas de no ser possible, les obres del P. Fornés, l'*Apologia* del P. Pasqual o els comentaris de Lluís de Flandes. Aquest conjunt d'autors fa veure ben clarament quines eren les posicions en conflicte i, en certa manera, explica la interpretació sectària que feia Feijóo de Llull i dels seus seguidors contemporanis.

L'hostilitat antilul·liana era un signe del temps i no procedia únicament dels ambients mallorquins, sinó que en l'àmbit espanyol l'encapçalava Benito Jerónimo Feijóo, antagonista declarat de la superstició, on encabia el lul·lisme que defensaven no tan sols els caputxins sinó també alguns confreres del seu propi orde, com l'esmentat Antoni Raimon Pasqual, aleshores abat del monestir mallorquí de la Real.

La posició intel·lectual de Feijóo era contrària a les formes escolàstiques que defensaven mentalitats com la del P. Flandes, ancorades en una tradició inamovible que no permetia el dubte crític davant les teories institucionalitzades per l'Església. D'altra banda, Feijóo també destacava com a jutge implacable dels mètodes de la medicina tradicional,³ defensada per Lluís de Flandes com l'única vertadera. El caputxí identificava la medicina aristotèlica, galènica i lul·liana com una mateixa ciència basada empíricament en la teoria dels elements. El

² J. Garau, «Carta de un lulista», *BSAL* 6 (1895-1896), pp. 317-318.

³ Per a una anàlisi detallada de les idees mèdiques de Feijóo, vegeu Gregorio Marañón, *Las ideas biológicas del P. Feijóo* (Madrid: Espasa-Calpe, 1962).

punt de vista pragmàtic i experimental de Feijóo condemnava aquesta posició, que basava els seus plantejaments en uns supòsits allunyats de tota comprovació. El benedictí es declarava partidari d'una medicina moderna que res tenia a veure amb la defensada per Flandes, que tal i com veurem, es va erigir en defensor de la tradició mèdica medieval.

Tot i la claredat de les posicions, en el rerefons de la polèmica planava l'ombra allargada de l'edició maguntina d'Ivo Salzinger i la defensa dels tractats alquímics pseudolul·lians. Aquest fet radicalitzà encara més l'opinió negativa que Feijóo s'havia format del Beat i de la seva obra.

Amb el present treball proposem contextualitzar la posició expressada per fra Lluís de Flandes en el llibre *El antiguo académico contra el moderno scéptico, rígido o moderado: defensa de las Ciencias, especialmente de la Physica pitagórica y Médica, en el conocimiento y práctica de los médicos sabios. Compuesto por fr. Luis de Flandes, de la orden de capuchinos...*, obra en dos volums, editada entre els anys 1742 i 1744, on Flandes s'autoatorgava la representació dels interessos lul·lians en oposició a les idees il·lustrades defensades pel P. Feijóo i altres autors.

2. Lluís de Flandes, un caputxí lul·lista

Fra Lluís de Flandes va néixer a Ostende, Bèlgica, devers 1680. L'any 1698 vestí l'hàbit caputxí a Massamagrell (València). En la introducció del primer volum d'*El antiguo académico*, signada pels caputxins Tronchón i Torrelblanca, s'informa que quan el P. Flandes es va iniciar en els estudis lul·lians duia quaranta anys d'estudis i ja en feia vint que era qualificador del Sant Ofici. També havia publicat algunes obres importants, com el *Tractat del Caos*. En l'aprovació del segon volum, el doctor Juan de Lacy, comte palatí pontifici, diu que en aquells moments Lluís de Flandes era Lector de Teologia, Custodi del Capítol General, i que havia estat Definidor i Provincial de València i Múrcia; també que havia viscut a Mallorca, d'on ambdós es coneixien, i que, a l'illa estant, havia ensenyat lul·lisme.

En l'aprovació del P. Alejandro Aguado, teòleg i també qualificador del Sant Ofici, els elogis adreçats al P. Flandes fan referència tant a la seva erudició com a les seves obres escrites.⁴

---

⁴ Per a les obres editades del P. Flandes, vegeu Sebastià Trias Mercant, *Diccionari d'escriptors lul·listes* (Mallorca: Edicions UIB, 2009), p. 167.

Lluís de Flandes va morir a Múrcia el 14 d'abril de 1746,⁵ i encara que el sentiment lul·lià se li havia despertat tardanament, va ser tan intens que es convertí en un dels més abrandats defensors de Llull del segle XVIII. L'any 1737 pronuncià a la catedral de Palma un panegíric que esdevingué famós, i tres anys més tard publicà el *Tratado y resumen del Caos Luliano*. De la mateixa època data el *Tratado teológico del sistema luliano*, on analitzava les figures i els elements del pensament de Llull.

Durant la polèmica amb Feijóo, el P. Flandes obtingué del general de l'orde dels caputxins, Serafí de Capricolle, el compromís en la defensa del sistema lul·lià, que es concretà en la disposició del 25 d'abril de 1758, quan ja era mort fra Lluís, on s'ordenava la creació d'una càtedra de filosofia lul·liana en el convent de Palma.

Lluís de Flandes s'enfrontà amb els nous corrents, que ell considerava «escèptics», perquè, al seu parer, destruïen la teoria d'una jerarquia còsmica basada en els quatre elements, sistema que havia prevalgut inalterable des de l'edat mitjana. El P. Flandes atacà els «moderns» perquè posaven en dubte la idea d'un univers construït seguint l'ordre diví que irradia sobre la matèria i que segella la creació. L'experimentació, el dubte i l'esperit crític eren, als seus ulls ingenus, la mostra d'un escepticisme racionalista que posava en perill no tan sols la filosofia cristiana sinó també la mateixa fe en Déu. El P. Flandes percebia en aquestes actituds els inicis d'un ateisme incipient que s'escolava a través de les espitlleres de la ciència. Es tractava del mateix sentiment que segles abans havia intentat conjurar Llull quan atacava els que anomenava «averroistes».

3. *El antiguo académico, una obra polèmica*

Probablement *El antiguo académico* va ser la darrera obra que va donar a la impremta Lluís de Flandes. S'ha conservat en dos volums, tot i que sembla que la intenció inicial de l'autor era que en tingués fins a quatre. El primer volum porta censura i aprovació de fra Agustín de Vinaroz i fra Carlos de Tronchón, datada en el convent de la Sang de Crist de València el dia 18 de desembre de 1742. El segon, imprès a Madrid, a la Imprenta del Reyno, porta la llicència de l'orde signada per fra Segismon de Ferrara a Roma l'1 d'agost de 1742, mentre que les *Facultas reverendi provincialis* són datades a València el 29 de setembre de 1743. L'aprovació del doctor Lacy és del 4 de maig de 1744. Finalment, l'a-

---

⁵ Gonzalo Díaz, *Hombres y Documentos de la Filosofía Española* (Madrid: CSIC, 1987), p. 235.

provació del Doctor Alexandre Aguado, signada en el monestir de San Basilio Magno de Madrid, és del 25 d'agost de 1744. Ateses totes aquestes dades, cal situar la publicació dels dos volums entre 1742 i 1744, quan a fra Lluís de Flandes li restaven escassament dos anys de vida.

El antiguo académico és una obra de polèmica, fruit de la confrontació entre els representants de la tradició, defensors de l'ortodòxia acadèmica catòlica, on s'arrellenava Flandes amb els lul·listes, i els qui són anomenats –en l'obra– «escèptics» i «moderns», els quals situa en una llarga i dilatada llista, des dels cartesianes fins a Francis Bacon de Verulam, considerat una bèstia negra pel caputxí, que el situa entre els heretges; a l'entremig, i sense arribar a la condemna, l'escèptic «moderat» Feijóo.

3.1 Els antecedents

Aquest títol tan significatiu és la conseqüència d'una polèmica anterior iniciada pel doctor Martín Martínez, autor de *Medicina scéptica, y cirugía moderna, con un tratado de operaciones quirúrgicas* (Madrid, 1722). El text, en forma de diàleg, presentava un galènic, un *chymico* i un hipocràtic o escèptic (amb qui s'identificava l'autor) participant en diverses converses sobre temes mèdics i científics. L'obra, entre d'altres crítiques, posava en qüestió la teoria dels elements i la seva aplicació mèdica en els temperaments o humors.

La *Medicina scéptica*, que tenia antecedents teòrics en *The Skeptical Chymist* de Robert Boyle (1627-1691), rebé una irada resposta de Bernardo López Araujo, qui va escriure *Centinela medico-aristotelica contra scépticos* (Madrid, 1725) en defensa de l'ensenyament de la medicina que s'impartia en les universitats espanyoles. El doctor Martínez es va veure obligat a respondre amb un segon volum de *Medicina scéptica*. Entre les aprovacions que aportava López Araujo, n'hi havia una en què s'amenaçava l'«escèptic» amb l'acusació d'heretgia si no deixava d'enfrontar-se a les escoles.⁶

Quan el 14 d'agost de 1725 es va posar a la venda el segon volum de la *Medicina scéptica*, Feijóo estava redactant en el convent de San Vicente d'Oviedo una defensa del primer, que va firmar l'1 de setembre del mateix any i que

---

⁶ Jesús Maria Gallech Amillano, *Astrología y medicina para todos los públicos: Las polémicas entre Benito Feijoo, Diego de Torres y Martín Martínez y la popularización de la ciencia en la España de principios del siglo xviii*. Tesi doctoral, Programa Interuniversitari de Doctorat en Història de la Ciència (UAB-UB), Centre d'Història de la Ciència (CEHIC), Departament de Filosofia, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 2010 (disponible en xarxa).

titulà *Aprobación apologética del scepticismo médico*, on criticava durament la impugnació de López Araujo. L'actitud crítica de Martínez havia agradat Feijóo fins al punt que en la seva *Respuesta a los Doctores Martínez, Aqueña y Ribera* (1726) va declarar entre d'altres coses «que và mucho mas expuesto al error el Dogmático presumido, que el Scéptico receloso» i «Deberá confiar el mundo de los Médicos, quando los Médicos desconfien de sí mismos».⁷

L'any 1726 Feijóo publicà el primer volum del *Teatro crítico universal*, obra que difongué la seva fama i que el convertí en l'oracle de la il·lustració espanyola. Mentrestant, les controvèrsies sorgides entorn de la medicina escèptica sorgiren des dels sectors més conservadors i se centraren no tan sols en les qüestions mèdiques sinó també en les teològiques. La religió s'utilitzà per a desacreditar les opinions dels crítics que, com Martín Martínez, amenaçaven les estructures immobilistes de les universitats.

3.2 La reivindicació dels quatre elements i de l'alquímia

El antiguo académico representa una reviscolada tardana d'aquesta polèmica. Amb una afirmació exagerada de la tradició i del discurs elemental que bevia de fonts lul·lianes, el P. Flandes bastí la defensa d'una ciència que havia estat qüestionada per Feijóo i els escèptics. Una ciència massa especulativa i una medicina superficial que no es basaven en la pràctica ni en l'experimentació i que havien quedat encarcerades en les estructures acadèmiques. D'altra banda, la teoria elemental havia estat qüestionada pels cartesians i els atomistes en un discurs que comprometia la formació de la matèria.

La defensa de l'alquímia té un destacat protagonisme en l'obra del P. Flandes, que li dedica dos discursos: el número VII del tom primer, *La piedra filosofal* i el número VIII del tom segon, *De la nueva precaución contra los alquimistas*.

L'alquímia esdevé la conseqüència necessària de la teoria elemental sobre la qual es fonamenta l'art de la transmutació. No hi ha cap contradicció entre l'alquímia, que reproduïx de manera artificial els processos de la naturalesa, i l'activitat realitzada per les lleis naturals en el si de la natura. Amb l'acceptació de l'alquímia, Flandes se situava al costat de Salzinger, el qual també considerava autèntica i «necessària» l'obra alquímica. De la mateixa manera, fra Lluís defensava la llegenda que fa de Lull un aprenent d'Arnau de Vilanova. En totes aquestes qüestions s'oposava una vegada més a l'opinió de Feijóo, que menyspreava l'alquímia i les obres pseudolul·lianes que se'n derivaven.

---

⁷ Ibid., p. 302.

El compromís del P. Flandes amb l'escola de Salzinger es desprèn al llarg de l'obra; en diferents moments es declara entusiasta de l'edició maguntina. El lul·lisme del P. Flandes s'expressa amb termes apassionats en la mateixa línia del compilador alemany, que embolcallava el lul·lisme històric amb una aura de màgia, utilitzant sovint una terminologia extreta de la tradició hermètica. Aquestes circumstàncies no passaren inadvertides a la ment analítica de Feijóo, que no veia en els lul·listes més que una forma de la superstició que combatia.

En l'anàlisi d'alguns aspectes de l'obra que tot seguit iniciem es veuran quins són els supòsits de la lluita que hem anomenat «la batalla dels elements», ja que en el rerefons del debat plana la concepció d'un univers jeràrquic i sagrat, que es basa en el principi dels quatre elements, teoria de la qual Llull havia estat un exponent original en el context d'una llarga tradició filosòfica.

4. El discurs *Contra el ataque de la Planta Elemental*

En el volum segon el P. Flandes presenta el discurs *Contra el ataque de la Planta Elemental*⁸ amb els objectius següents: explicar la figura elemental lul·liana i la raó per la qual han de ser quatre els elements. El P. Flandes considerava la teoria elemental com la columna que sustentava el coneixement lul·lià del món material, alhora que també explicava el funcionament de la naturalesa i en demostrava l'origen creat.

El P. Flandes exposa la teoria lul·liana, que pretén vigent i dogmàtica, i que es creu en l'obligació de defensar contra els corrents racionalistes que la posen en dubte. Per a fra Lluís, els elements són la matriu de la matèria que es combina i regenera. La concordança provoca la generació i la contrarietat és l'origen de la corrupció. Aquesta acció recíproca, aplicada al cos humà, també li serveix per a explicar els canvis biològics de la persona i per a vertebrar una medicina que és qualificada de lul·liana, galènica i aristotèlica.

Les condicions dels elements segons el P. Flandes són:

- 1) Els elements són quatre, ni un més ni un menys.⁹
- 2) Els elements simples són de naturalesa corporal, però en la seva simplicitat no són cossos.¹⁰

---

⁸ Lluís de Flandes, *El antiguo académico contra el moderno scéptico, rígido, o moderado. Defensa de las ciencias y especialmente de la Physica Pythagórica, y Médica, en el conocimiento y práctica de los médicos sabios*, tom II (Madrid: Imprenta del Reyno, 1744), pp. 67-96.

⁹ Flandes, *El antiguo académico*, p. 76.

¹⁰ Flandes, *El antiguo académico*, p. 77.

- 3) Qualsevol element té per si mateix una qualitat simple i una altra que, accidentalment, rep d'un altre element. Per exemple, el foc, que és càlid, rep la seva sequedat de la terra.¹¹
- 4) Cada element és criatura de Déu, format a la seva semblança, per tal de significar el Creador en les seves operacions. L'operació dels elements també és una criatura de Déu.¹²
- 5) Els elements es distingeixen per la seva matèria i forma, i es diversifiquen per les seves esferes. L'esfera de l'aire és circular i té dues superfícies, una còncava i l'altra convexa; mentre que la de la terra només en té una, la convexa.¹³
- 6) Qualsevol element simple és principi del seu element compost.¹⁴

Flandes afirma que els seus arguments han estat extrets de l'*Art demostrativa*:¹⁵ «Todo lo dicho es del Sapientíssimo Raymundo à la letra, quien usa de sus instrumentos intelectuales, conformes a su Arte universal».¹⁶ De la teoria exposada, conclou que si l'home fos constituït d'un sol element, no emmalaltiria, ja que no hi hauria contrari en la seva naturalesa. De la mateixa manera, si en tingués dos seria impossible l'existència, ja que només hi hauria concordança o contrarietat. Si estigués format per tres no existiria la proporció necessària, de la qual cosa es desprèn la necessitat del quaternari per obrar conforme a les lleis naturals.¹⁷ En aquesta creença se sustenta el que anomena sistema hipocràtic, galènic, aristotèlic i lul·lístic.

La medicina, en tant que és una ciència, està condicionada per aquesta teoria dels elements i les relacions que se'n deriven: «Todas las réplicas se desvanecen con la razón dada en la Planta Elemental, de que nunca un Elemento puede ser cuerpo simple, porque necesariamente esta mezclado con los otros tres; al modo que en la massa sanguinaria están mezclados los demás humores, con el predominio de alguno de los quatro».¹⁸

L'estat preelemental o caos havia estat tractat per Llull en el *Llibre del caos* (1285-1287) i també en l'*Arbre de la ciència*: «lo cors confús qui és apellat **caos**, e qui compleix tot l'espai qui és dejús la luna, e en qui són sembrades les

¹¹ Flandes, *El antiguo académico*, p. 78.

¹² Flandes, *El antiguo académico*, p. 80.

¹³ Flandes, *El antiguo académico*, p. 82.

¹⁴ Flandes, *El antiguo académico*, p. 83.

¹⁵ Flandes, *El antiguo académico*, p. 70. La cita literal és: «Lul. tom. 4 per Ar. Demontr. qu ast. 160».

¹⁶ Flandes, *El antiguo académico*, p. 91.

¹⁷ Flandes, *El antiguo académico*, pp. 91-92.

¹⁸ Flandes, *El antiguo académico*, p. 95.

espècies de les coses e les disposicions e ls hàbits d'aquelles, en tant que ell hi és substància confusa subjacent als accidents de les coses elementals».¹⁹ L'interès del *Llibre del caos*, tal com fa veure A. Bonner,²⁰ va ser plenament copsat per Salzinger, que l'escindí del seu context natural, la *Lectura super figuras Artis demonstrativae*, i l'oferí separatament en l'edició maguntina; potser, com indica Bonner, per fer casar millor el contingut amb els interessos alquímics del compilador alemany. El P. Flandes, igualment interessat, n'escriví el seu propi comentari, que titulà *Tratado y resumen del Caos Luliano*.

Si cada element és una criatura de Déu, format segons la seva semblança, també «la operación es obra de la criatura. Dios obra en los Elementos, y en toda criatura, sin movimiento de su bondad, grandeza, voluntad, etc. y la hace buena, durable, etc.».²¹ Aquesta concatenació de causa i efecte es concreta en el moviment de «mixtion, digestion, y composicion», i explica la generació i la corrupció que es produeix en la naturalesa, però també ajuda a comprendre perquè per als lul·listes com Salzinger i Flandes no era desbaratada la idea que Llull hagués pogut escriure llibres alquímics. Les obres sobre aquesta matèria es basaven en els elements, i els procediments alquímics no eren altra cosa que una imitació de les lleis de la naturalesa. D'aquesta manera, les deu fases de l'obra que es relacionen amb el color que va adoptant la matèria fan referència a l'esquema de mescla, corrupció i generació. S'inicia amb la *nigredo* o fase de descomposició i putrefacció, passa per l'*albedo* fins a arribar a la *rubedo*, que és la tonalitat que assoleix la matèria quan es converteix en el *lapis philosophorum*.²²

El moviment intern de la matèria, estratificat en generació i corrupció, provoca una dinàmica que cerca la perfecció dintre de cada espècie. Aquesta lluita genera al seu torn la forma que la matèria va assolint en el camí vers la perfecció. Segons el P. Flandes, aquest procés prové directament de l'acte creador de Déu.

El valor de la teoria elemental en les obres de Llull ha estat àmpliament analitzat en els estudis de R. Pring-Mill i F. Yates.²³ Pring-Mill s'adonà de l'estreta relació entre els elements i les dignitats divines, font d'on aquests procedeixen, mentre que per a Yates destacaven les complexes relacions entre la dependència

¹⁹ *OE*, I, p. 557.

²⁰ A. Bonner, *L'art i la lògica de Ramon Llull. Manual d'ús* (Barcelona - Palma: UB-UIB, 2012), pp. 118-119.

²¹ Flandes, *El antiguo académico*, p. 80.

²² Wouter J. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism I* (Leiden - Boston: Brill, 2005), pp. 12-16.

²³ Frances Yates, *Ensayos reunidos, I, Lulio y Bruno* (Mèxic: FCE, 1996), pp. 23-137.

astrològica, les qualitats elementals i el cos humà, amb la intervenció de la *devictio* i la distinció entre les qualitats pròpies i les qualitats apropiades.²⁴

Per al P. Flandes, els elements condicionen l'estructura íntima de tot ésser elementat o compost, incloent l'home, que, en darrer terme, també reflecteix a través del seu cos la semblança amb el seu creador. En el pensament del caputxí aquesta teoria assolí un valor absolut, cosa que el portà a menysprear qualsevol alteració, allunyament o crítica del que considerava com la formulació exacta de l'ordre natural i diví, que havia estat descrit per Llull i transmès pels seus seguidors.

5. La medicina hipocràtica, galènica, aristotèlica i lul·lística

Amb tots aquests adjectius qualifica el P. Flandes la medicina tradicional. Per al caputxí no hi ha variació notable en la història d'una ciència que es basa en l'ordre jeràrquic de la creació i que té l'origen en els elements constitutius de la matèria. La influència de la teoria elemental sobre la medicina apareix ja en el *Corpus Hippocraticum*, on el tractament mèdic s'adreçava directament al manteniment o restauració de la salut, concebuda com *eukrasia*, i a la correcta combinació dels quatre humors corporals: sang (aire), còlera / bilis groga (foc), malenconia / bilis negra (terra / Saturn) i flegma (aigua). La malaltia, anomenada *dyskrasia*, s'entenia com la mescla equivocada.

Per al P. Flandes, l'equilibri del quaternari es demostra en el cos humà, ja que:

[...] si el hombre constara de un solo Elemento, nunca enfermaria, por no tener Elemento contrario. Si constara de solo dos, ò serian concordantes, ò puramente contrarios; serian por lo primero causas de toda generacion, sin corrupcion; y por lo segundo causas de corrupcion, sin generacion... luego necesariamente son quatro para los fines de la naturaleza, con sus quatro correspondientes qualidades. ... En los quatro se funda el movimiento natural, ò circulacion; por ellos se conoce el movimiento contra naturaleza, la buena mixtion, y digestion. [...] Si todo este Systema Hypocratico, y Galenico, Aristotelico, y Lulistico fuera solo supuesto, aun en tal caso merecia la victoria, respecto de los demás, y coronarse, por verdadera ciencia, hasta que el R.mo P.M. [es refereix al Reverendíssimo Padre Maestro Feijóo] y los Modernos discurren otro igualmente proporcionado, ò de mejor calidad.²⁵

La barreja dels elements en el cos humà, el predomini d'un sobre l'altre, l'oposició o la concordança determinen la salut o la malaltia. El metge, coneixedor

²⁴ Frances Yates, «La teoría luliana de los elementos», *EL IX* (1959), pp. 237-250.

²⁵ Flandes, *El antiguo académico*, p. 92.

dels elements i dels humors, ha de cercar l'harmonia i aconseguir l'equilibri, tot basant-se en una teoria que no pot ser anul·lada per les modernes concepcions experimentals de la medicina. El P. Flandes basa la seva defensa en una llarga tradició, que inclou l'obra lul·liana, i també en la relació amb l'ordre intern de l'univers. Negar-la equivaldria a renegar al mateix temps de la jerarquia natural instituïda per Déu i de la seva obra cosmològica, explicada per Llull en els seus textos.

Vora aquests postulats teòrics existia una pràctica de la medicina «lul·liana», que comptava fins i tot amb medicaments que semblaven fets a partir de receptes sorgides de les teories del Beat. Així, el P. Flandes informa que:

En Mallorca vi curar à un Frayle de mi Convento, de un tabardillo, en tres, ò quatro dias, con las gotas, que llaman alli del B. Raymundo, dandolas ocultamente el Doctor Don Raphaël Armengòl, por evitar la nota de los demàs Medicos, que le han puesto un pleyto para que cure como ellos al uso Galenico, ò de la Chymica ordinaria.²⁶

Aquest paràgraf revela l'existència d'unes gotes del Beat Ramon, utilitzades pels caputxins per a guarir determinades malalties, encara que ho devien fer d'amagat dels metges, que s'oposaven a les pràctiques farmacèutiques i mèdiques dutes a terme en els convents.²⁷ D'aquesta època, data la famosa polèmica en què intervingué el doctor Cristòfol Serra, autor de les *Thaeses Hypocratico-Galenico-Lullisticae*,²⁸ escrites precisament en defensa de la medicina «lul·liana». El doctor Armengol, citat en el text, és autor de *Veritas investigata doctrinae illuminatissimi doctoris Christique martyris invictissimi b. Raymundi Lulli, maioricensis Universitatis patroni moeritissimi lumine*, text que es relaciona amb la mateixa polèmica.

6. La defensa de l'alquímia

L'actitud d'Ivo Salzinger, director de l'edició de Magúncia, havia deixat ben clar que, malgrat l'oposició dels bol·landistes i dels jesuïtes, els textos alquímics atribuïts a Ramon Llull eren autèntics. Potser no acceptava totes les possibles atribucions, però sí les més significatives, com el *Testamentum* o el *Liber de quinta essentia*. Així ho expressava en la *Revelatio secretorum artis*, obra inclosa en el

²⁶ Flandes, *El antiguo académico*, p. 195.

²⁷ Fra Valentí de Manresa, *Els caputxins i les herbes remeieres* (Barcelona: Mediterrània, 2011).

²⁸ Palma de Mallorca: Vídua Frau, 1742.

primer volum de l'edició maguntina, on ofería una interpretació personal de l'Art, de les figures i dels seus secrets més ocults. Inspirada en la filosofia lul·liana, la teoria de Salzinger obria les portes a temes que no havien estat tractats per Llull, però que es podien intuir a partir dels seus escrits, com el de la transmutació de la matèria mitjançant l'art alquímica o el valor simbòlic de la música. En el text de la *Revelatio*, Salzinger sotmet Llull a un diàleg, on el fa afirmar:

Fill meu, si ha plagut a l'Altíssim, Senyor dels Senyors, revelar-me la ciència universal de la transmutació de tots els metalls i pedres precioses, i la manera de guarir els cossos humans, l'Altíssim ha ordenat això per fer que el seu poder admirable es manifesti a través del món sencer.²⁹

Aquesta declaració presenta l'alquímia lul·liana com un do diví. Salzinger consagrava així l'art de la Gran Obra, que, igual que l'Art autèntica, hauria estat assolida per Llull de forma gratuïta. Al mateix temps s'afanyava a dir que l'alquímia no es trobava tractada directament en les obres de Llull, sinó que calia descobrir-la en el sentit metafòric dels textos. D'aquesta manera feia susceptibles de ser interpretats metafòricament tots els textos autèntics. Salzinger afirmava que el sentit literal és el centre i que el metafòric són els radis que flueixen des del centre. Això també s'esdevé amb les ciències: cada sentit literal d'alguna ciència té paral·lelament sentits metafòrics en les altres. La *Revelatio* defensava que la lectura dels textos lul·lians es pot fer de manera literal, però també de forma metafòrica; es reserva aquesta segona lectura per als més preparats, els adeptes, els únics capacitats per a rebre la transmissió de les arts més precioses i ocultes, com són la medicina i l'alquímia. Aquesta opinió era defensada pel P. Flandes en el llibre que tractem:

De lo dicho se colige, que todos los Phylosofos hablan, como mi Sapiientissimo Lulio, metaforicamente, haciendo una perfecta conversion de la metafora en Medicina, à la letra de la Alquimia, y de la metafora de esta à la letra de Medicina, por ser ambos fines (la transmutacion de metales, y la de los mas perfectos mixtos) el objeto de los Autores Sabios en la Alquimia.³⁰

La teoria del sentit metafòric ajuda a explicar la cohesió del grup format a l'entorn de Salzinger i la defensa del vessant alquímic de Llull, que no es recolzava únicament en les obres que presentava la tradició pseudolul·liana, sinó que es fonamentava en la lectura «metafòrica» per explicar els textos autèntics.

---

²⁹ Ivo Salzinger, *Revelatio secretorum artis*, MOG I, (1721), Int. vi, pp. 1-180 (253-432).

³⁰ Flandes, *El antiguo académico*, p. 198 (veg. p. 31 més avall).

Lluís de Flandes se situà entre els qui admetien que Llull havia estat un alquimista pràctic. Segons aquesta llegenda, Ramon hauria estat instruït per Arnau de Vilanova, amb qui coincidí a Montpeller. Una vegada adquirida l'art, Llull viatjà a Anglaterra a petició del rei Eduard; d'allà estant hauria realitzat amb èxit la transmutació de metalls en or. *El antiguo académico* incorpora dos discursos sobre l'alquímia (un a cada volum) amb la intenció de provar amb aquests i altres arguments tant l'autenticitat de l'obra alquímica com la reputació de Llull com a alquimista. El P. Flandes s'esforçà igualment per dignificar l'art alquímica, que havia estat ridiculitzada i menyspreada, especialment per la crítica de Feijóo.

En el discurs sobre *La piedra filosofal* afirma el valor de l'alquímia com a mètode per arribar a conèixer els secrets de la naturalesa:

Es la Alchimia, ò Arte de transmutar metales, en sentir de los hombres de juicio (que huvieran tratado la materia) una Arte sumamente dificil, pero no imposible [...] un modo de conocer grandes secretos de la naturaleza.³¹

Per al caputxí, l'alquímia no és una simple qüestió de manipulació dels metalls, sinó una teoria que permet l'accés a l'interior de la matèria. Aquesta activitat exigeix preparació, ciència i fe en la jerarquia de la creació, tal com havia estat exposada per Llull en l'*Arbre de la ciència*. Igual que Salzinger, el P. Flandes creu que l'alquímia és una art que ha sorgit com a conseqüència natural de la comprensió de l'acció dels elements.

Tot seguint la teoria de la lectura metafòrica, el P. Flandes explica que l'alquímia és una «lectura» de la Física: «A la Piedra Filosofal llaman los Lulistas *Abstracto Physico*, y porque su Doctrina es universal, de suerte, que la Physica en lo literal ha de ser Alchymia por metaphora, sin mas trabajo, que convertir los terminos de una ciencia en los de la otra».³² Per atorgar autoritat al seu discurs, Flandes es recolza en el prestigi del compilador alemany i en el valor històric dels *Perspicilia Lulianis Philosophicis*,³³ text en el qual Salzinger presentava una relació d'autors relacionats amb l'art alquímica. Tampoc falten les al·lusions al P. Feijóo, qui prèviament s'havia burlat de l'alquímia en el *Discurso de la Piedra Filosofal*, on havia negat tot el que defensaven Salzinger i el P. Flandes:

De **Raimundo Lulio** se dice que en el Alcázar de Londres, en presencia, y de orden del Rey de Inglaterra, fabricó oro de excelente calidad, y que de aquel oro se

³¹ Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 192.

³² Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 214.

³³ Salzinger, *Perspicilia Lulliana Philosophica*, MOG I (1721), Int. v, pp. 53-92 (213-252).

formó un género de moneda que llamaron el noble de Raimundo. ¿Pero quién lo asegura esto? Roberto Constantino, médico de Caén en Normandía, que vivió dos siglos después de Raimundo Lulio. A este citan todos los que refieren aquella historia. [...] Es verdad que Raimundo Lulio escribió de este arte, y aseguró que le sabía (si todavía es suyo el escrito sobre el asunto que tiene su nombre, y de que yo vi algunos fragmentos). Pero esto nada prueba, entretanto que no consta que alguno por aquellas instrucciones aprende a hacer oro; lo cual no sucederá jamás.³⁴

La llista d'autors alquimistes que el P. Flandes presentava és gairebé la mateixa que proposava Salzinger: Albert el Gran, Pere Llobard... i, per descomptat, Ramon Llull, a qui anomena *Príncipe de la Alchymia*, tot afirmant que si l'alquímia no hagués estat ja inventada, sens dubte ell n'hauria estat l'inventor.³⁵ Per al caputxí, els arguments dels *Perspicilia* són definitius i rebaten les objeccions proposades per Wadding, Custurer, Barceló i altres:

En el quarto resuelve solidamente los argumentos de los P. P. Wadingo, Barcelò, Costurer, Soler, y de Don Vicente Mut, que querian excluir à Lulio de tal sabiduria, juzgando que ésta al Doctor Iluminado (este titulo le dan ellos, y su Universidad de Mallorca) le atrassaría el processo de su Beatificacion [...].³⁶

En defensa de la posició del P. Flandes, cal esgrimir el sentit ampli que s'encabia en la definició d'alquímia, tot un espectre de ciències experimentals i tècniques derivades que haurien tingut el seu origen en aquesta art: la joieria, l'argenteria, la metal·lúrgia, la vidrieria, etc.

Utilitzant la teoria lul·liana de les condicions «apropiades», el P. Flandes, citant les *Questiones atrebatenses*, arrodoneix la seva tesi sobre l'alquímia, presentant-la com una art que imita la natura, però que no actua naturalment sinó de forma artificial. En altres paraules, si l'art alquímica actua «naturalment» és perquè s'apropia de les matrius naturals per a assolir els seus objectius. Aquest mateix principi és traslladat a la medicina:

Es consiguiente que pueda el Arte obrar indivisamente con la naturaleza, como la Medicina obra con ella, para introducir la salud potencialmente contenida en ella misma, sin que el Medico la produzca de sí, ni tampoco la Medicina, que es instrumento del Medico; pero se vale este de aquella, como el Artifice se vale del martillo para hacer un clavo del hierro.³⁷

---

³⁴ Feijóo, *Teatro Crítico Universal* (1726-1740), tom III (1729), discurs VIII. Edició de Madrid de 1777.

³⁵ Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 204.

³⁶ Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 205.

³⁷ Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 301.

La Medicina, doncs, ha de seguir les pautes de la naturalesa; si no ho fa, no aconseguirà la salut del malalt. El P. Flandes, al llarg de l'obra, ataca de manera continuada la medicina experimental i pràctica, que considera inferior a la medicina especulativa. En aquest punt s'enfrontava directament amb Feijóo, un dels més grans detractors de la medicina especulativa, a la qual jutjava allunyada de la realitat i supersticiosa, incapaç de guarir el malalt, quan no era la causa directa de la seva mort. Aquesta medicina, basada en la tradició, es convertí en un dels objectius principals de la seva crítica.

La defensa de l'alquímia, encapçalada per Salzinger, era compartida per un nombre significatiu de lul·listes, tal com demostra aquesta afirmació del P. Flandes: *En el exemplo del oro, para precepto general de reducir qualquiera cuerpo en licor natural, es el que la Escuela Luliana llama materia primera, ò Chaos Physico, y por consiguiante materia remota de la Piedra Filosofal.*³⁸ D'on es dedueix que els escrits pseudolul·lians eren estudiats i discutits en els mateixos àmbits on s'ensenyava l'Art.

La idea que l'Art lul·liana és una metàfora i que l'obra sencera de Llull és la metàfora d'un saber ocult que només pot desxifrar el savi coneixedor de la ciència lul·liana, plana sobre tota l'obra de Flandes. Per a accedir a aquest saber cal ser un veritable adepte en el sentit de les ciències hermètiques, algú que s'ha preparat a consciència i que ha deixat de banda els prejudicis i les limitacions acadèmiques. Aquesta lluita secreta comporta el cicle complet de l'existència i fa que tant la física com la medicina lul·lianes puguin ser interpretades com a expressions metafòriques d'una art superior que rep el nom d'art alquímica.

Tot i la defensa que fa de l'especulació alquímica, el P. Flandes no va ser un practicant, cosa que no li impedeix explicar-ne els principis i entrar a debatre amb els qui la neguen, com el P. Rafel Barceló, col·laborador de l'edició maguntina amb Jaume Custurer, però oposat a admetre l'autenticitat de l'alquímia lul·liana. Contra aquesta actitud, el P. Flandes apel·la, com Salzinger, a la lectura «metafòrica» de les obres lul·lianes:

la Physica en lo literal ha de ser Alchymia por metaphora, sin mas trabajo, que convertir los terminos de una ciencia en los de la otra; lea uno de los muchos exemplos recogidos por el D. Ivo, el que trae à pag. 88 Aldhuc clarius, citando al Sapient. M. en la q.137. Art. Invent. n. 4. y es como se sigue...³⁹

També es refereix a l'*Speculum introductorium medicinae de veritate et existentia Alchymiae* d'Arnau de Vilanova, on aquest hauria confirmat la lectura metafòrica de l'alquímia:

³⁸ Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 207.

³⁹ Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 214.

Todo su libro del Espejo de Medicina, es una continua metaphora de la Alchymia, y assi en sentido literal es magisterio de Medicina, y en el metaphorico lo es de la Alchymia; como el Testamento de Lulio, en sentido literal es Alchimico, y en sentido metaphorico es medico.⁴⁰

D'aquesta versatilitat de les ciències en l'adquisició d'un llenguatge figurat, en fa la demostració, tendenciosa si es vol, que qualsevol obra lul·liana és susceptible de ser interpretada alquímicament. Entre els autors que esmenta per tal d'afirmar les seves posicions hi ha una llarga llista. Curiosament, col·loca entre els alquimistes que han escrit sobre la matèria Pere Joan Llobet, que dissenyà el sepulcre de Llull a la basílica de Sant Francesc de Palma i és autor d'una *Ars Notativa*,⁴¹ a més de mestre lul·lista a Mallorca durant la segona meitat del segle xv. Ignorem a quines obres d'aquest autor es refereix, perquè, tret de l'esmentada, no s'han conservat més que una *Tabula* i un *Compendium*, i en cap document conegut hi ha referències que escrivís sobre temàtica alquímica.

En la llarga llista d'alquimistes lul·listes, el P. Flandes cita Cristòfol de París, Ludovico Cornelio Rigio, l'inquisidor Pedro Degui de Montalvo, el metge Joan Aubri, el mateix Ivo Salzinger, el jesuïta Sebastián Izquierdo, Giovanni Pico della Mirandola, el franciscà Roger Bacon, Pedro Baudovino (senyor de Montarcís) i el benedictí Basili Valentí. A aquesta llista inicial, hi afegí, en el discurs titulat *De la nueva precaución contra los alquimistas*,⁴² altres noms igualment il·lustres fins a completar un registre de vuitanta noms.

L'admiració envers Salzinger es palesa en els comentaris que el caputxí fa sobre els seus estudis i treballs, destacant-ne l'interès en les obres pseudo-lul·lianes. També afirma que Salzinger mai no va practicar l'alquímia experimental, que la seva recerca es concentrà en l'àrea especulativa, cosa que li permetia admetre teòricament els canvis i les transformacions que es produïen en els experiments alquímics. Informa també que el compilador alemany fou testimoni d'un procés de transmutació estant en presència de l'emperador Leopold; igualment es fa ressò de la notícia sobre unes monedes d'or, encunyades en temps del rei Eduard d'Anglaterra, que eren el resultat de la transmutació feta per Ramon en aquell regne, dues de les quals haurien anat a parar a mans de l'Elector palatí, qui, al seu torn, les havia regalat a Salzinger.

---

⁴⁰ Flandes, *El antiguo académico*, vol. 1, p. 216.

⁴¹ Jordi Gayà, «El "ars notativa" de Pere Joan Llobet», *EL* 26 (1986), pp. 149-164.

⁴² Flandes, *El antiguo académico*, pp. 180-206.

7. La resposta de Feijóo als atacs de l'*antiguo académico*

L'obra del P. Flandes anava dirigida principalment contra Feijóo; encara que definit com a «escéptico moderado», les al·lusions són constants. El benedictí no va trigar gaire a respondre a l'envit amb la Carta IV del tom tercer de les *Cartas eruditas y curiosas*.⁴³

La seva resposta és una mescla de menyspreu i perplexitat. Confessa que no ha entès absolutament res del llibre, que no pot ser l'obra d'un home intel·ligent sinó la d'un grup de sectaris encegats per la superstició i l'estupidesa. Feijóo creu que *El antiguo académico* és el resultat de les converses d'un grup constituït a València, format per diferents intel·lectuals tradicionalistes que feien guerra als corrents il·lustrats. El grup, sorgit de la tertúlia del doctor Mañer⁴⁴ i de Diego de Torres,⁴⁵ hauria estat –segons Feijóo–, qui en darrera instància incità l'edició de l'obra del caputxí.⁴⁶

El resultat és un autèntic disbarat que no dubta a desqualificar:

El Libro no es otra cosa que un almacén de noticias infarcinadas (las más bebidas en charcos, o mal entendidas), imaginaciones quiméricas, ideas oscuras, doctrinas embarradas, conceptos indigestos, explicaciones implicantes, contradicciones manifiestas, etc.

En opinió de Feijóo, el P. Flandes hauria concebut la idea del llibre, però en l'elaboració hauria comptat amb l'ajut dels acadèmics, cosa que explicaria el seu caràcter laberíntic i confús. A parer nostre, els coneixements sobre lul·lisme que en tot moment revela l'obra demostren que qui la va escriure coneixia a fons les obres de Llull, i que estava al dia de l'edició de Magúncia i dels treballs d'Ivo Salzinger.

Feijóo ataca amb contundència la desproporció del *académico* i la seva confusió temàtica sense anar al bessó de l'argument principal, que no és altre que la defensa de la teoria dels elements tal com havia estat formulada per Llull. Curiosament, en aquesta carta extremadament crítica no esmenta en cap moment el filòsof mallorquí, que, com és sabut, era objecte del més irrespectuós

⁴³ Feijóo, *Cartas eruditas y curiosas*, tom IV, Carta XIII. <<http://filosofia.org/bjf/bjfc304.htm>>.

⁴⁴ Salvador Mañer (1676-1751) atacà especialment l'obra mèdica de Feijóo. És autor d'*Antiteatro Crítico. Impugnación al teatro crítico del P. Feijoo*, en cinc volums, que es començà a editar el 7 de juny de 1729 (Juan de Moya: Madrid).

⁴⁵ Diego de Torres y Villarroel (1694-1770), autor d'almanacs i personatge controvertit de l'època; defensor de l'alquímia, entrà en controvèrsia amb Feijóo.

⁴⁶ J. García Font, *Historia de la alquimia en España* (Madrid: Editora Nacional, 1976), p. 264.

menyspreu per part del benedictí, que el considerava una relíquia medieval sense cap interès científic.

Els arguments de Feijóo segueixen la línia de la desautorització: titlla el P. Flandes d'ignorant, incoherent i antic. També es burla de l'erudició sobrera i desfasada que exhibeix, de la forma en què relaciona idees i conceptes sense cap nexa lògic. Tampoc no s'està d'atacar Salzinger quan l'ocasió ho permet. Feijóo posa en dubte o nega la pressumpta adhesió al lul·lisme d'alguns dels integrants de la llista de lul·listes de l'alemany, tot afirmant que només es poden comptar en el grup tres metges autèntics. Des de qualsevol perspectiva, l'opinió de Feijóo és demolidora: «multipliquen los Lulistas a sus Cofrades, y Sectarios de Lulio cuanto quieran, no pueden evitar la desdicha de no hallar entre todos ellos (¿qué mayor descrédito de una Secta?), no digo dos, tres, pero ni a un Autor sólo de un nombre sobresaliente en la República Literaria».

En acabar, Feijóo declara que no entén la raó per la qual el P. Flandes s'estén tant en la descripció i defensa de la teoria dels elements, atès que ell no l'havia desmentida ni tampoc havia polemitzat sobre el tema. Aquesta observació palesa fins a quin punt Feijóo no va entendre el sentit religiós i simbòlic del llibre, ni la voluntat que guiava el P. Flandes. La mentalitat tradicional del caputxí s'esforçava per harmonitzar una visió unitària de l'univers que sentia amenaçada pels corrents filosòfics moderns. Les noves filosofies qüestionaven no tan sols l'estructura de la matèria sinó que anaven més enllà, insinuant, fins al punt en què podia ésser insinuat, la destrucció del concepte de jerarquia de la creació, avançant cap a un materialisme ateu que havia d'arribar malgrat els murs de contenció que intentava interposar l'Església.

El P. Flandes i els seus seguidors sentien aquesta amenaça com quelcom imminent. La forma en què procediren no era ni científica ni filosòfica, però, si s'analitza sense prejudicis, mostra fins a quin punt eren sensibles a la crisi ideològica que es començava a forjar i que romandria durant un llarg període de temps en el continent europeu. Aquesta crisi religiosa, social i filosòfica degenerà en conflictes bèl·lics que tingueren com a detonant la destrucció dels conceptes i creences sobre els quals s'havien cimentat la societat europea medieval i la mateixa doctrina lul·liana.

8. L'opinió de Marcelino Menéndez y Pelayo

L'opinió temperada de Marcelino Menéndez va arribar amb la *Historia de los heterodoxos españoles*,⁴⁷ editada a Madrid entre 1880-1882. En aquesta

---

⁴⁷ Marcelino Menéndez y Pelayo, *Historia de los heterodoxos españoles*, 2 vols. (Madrid: BAC, 1967).

obra, el polígraf santanderí desmitificava la figura de Feijóo, tot afirmant que ni era l'únic intel·lectual del segle XVIII espanyol ni la seva crítica resultava tan profunda com s'havia cregut. De la mateixa manera, el to de Menéndez puja quan es refereix a la injusta crítica a la qual Feijóo va sotmetre l'obra i la persona de Ramon Llull:

Juzgar y despreciar a tan gran filósofo sin conocerle, ¿qué digo?, sin haberle tomado nunca en las manos, es uno de los rasgos más memorables de ligereza que pueden hallarse en el siglo XVIII. [...] Ni siquiera después que recia y sesudamente le impugnaron los PP. Tronchón y Torreblanca, Pascual y Fornés, se le ocurrió pasar los ojos por las obras de Lulio, que de cierto no faltarían, a lo menos algunas, en la biblioteca de su convento.⁴⁸

Observem com en la defensa de Llull cita els caputxins Tronchón y Torreblanca, que havien escrit l'apologia de Llull que apareix en el primer volum d'*El antiguo académico*, i també els PP. Raimon Pasqual i Bartomeu Fornés, ambdós partidaris del mateix lul·lisme que Lluís de Flandes. Quan es refereix als lul·listes de l'època parla expressament del caputxí i en defensa la posició:

... aquel singular eclecticismo o sincretismo del P. Luis de Flandes en su extraño libro *El antiguo académico* contra el escéptico moderno, donde, renovando, por decirlo así, algo del espíritu armónico de Fox Morcillo, quiso conciliar, bajo las universales máximas, las opuestas inferiores, es decir, las formas aristotélicas con el realismo de Platón, y hasta con el de Lulio, remontándose en física hasta los pitagóricos...⁴⁹

El caràcter insòlit de l'obra del P. Flandes va sorprendre Menéndez, que no dubta a qualificar-la d'estranya i eclèctica sense entrar a definir ni analitzar on rau aquesta singularitat ni la via d'aproximació lul·liana que proposa. Tampoc fa esment de la defensa de l'alquímia, que generà bon nombre de les pàgines de l'obra, ni del seu lligam amb les teories hermètiques d'Ivo Salzinger.

Si més no, considerem l'opinió de Menéndez y Pelayo com un contrapunt en la defensa del lul·lisme tradicional, i més concretament, del lul·lisme heterodox que va restar escanyat amb la Il·lustració i que trigaria a recuperar-se gairebé un segle, quan de la mà del nacionalisme romàntic Ramon Llull emergiria de les tenebres de l'obscurantisme per assolir la categoria de símbol de la nació catalana.

Es pot llegir el discurs VIII del segon volum d'*El antiguo académico*, «De la nueva precaucion contra los alquimistas», on Lluís de Flandes parla dels alqui-

⁴⁸ Ibid. t. 2, p. 375.

⁴⁹ Ibid. t. 2, p. 377.

mistes i de la consideració de l'alquímia, a través de l'enllaç «accés a l'article» d'aquesta entrada bibliogràfica de la Llull DB: <<http://orbita.bib.ub.edu/llull/complet.asp?7041>>.

Paraules clau:

lul·lisme caputxí, Feijóo, antilul·lisme, medicina, ciència, alquímia

Key Words:

Capuchin Lullism, Feijóo, anti-Lullism, medicine, science, alchemy

Resum

La defensa d'una ciència tradicional, sostinguda en cenacles filosòfics de l'Espanya del segle XVIII, provocà debats encesos. La intervenció de B. J. Feijóo, considerat l'esperit científic més autoritzat de l'època, que es posicionà contra Llull i els seus defensors, fou l'origen de l'atrinxerament de fra Lluís de Flandes i l'orde caputxí rere posicionaments teòrics de la medicina, que es basaven en la vigència de la teoria elemental. Els corrents moderns varen ser considerats per aquests lul·listes científicament equivocats i teològicament perillosos.

Abstract

The defense of traditional science upheld by philosophical circles of 18th-century Spain made for heated debates. The intervention of B. J. Feijóo, considered the most authorized scientific mind of the time, and who took a position against Llull and his defenders, was at the origin of the entrenched position of Fra Lluís de Flandes and the Capuchin order behind a vision of medicine based on the continuing validity of elemental theory. Modern trends were considered by these Lullists to be scientifically mistaken and theologically dangerous.